

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

בבוקר שמחת תורה בה פרצה מלחמת 'חרבות ברזל', האלוף (במילואים) נועם תיבון, קיבל הודעה מבנו, המתגורר בקיבוץ נחל עוז, כי הוא מסתתר בממ"ד עם אשתו ובנותיו בשעה שמחבלים חמושים מקיפים את ביתו. האלוף תיבון, תושב תל אביב, לא היסס לרגע, נטל את אקדחו האישי, נכנס לרכב שבו נהגה אשתו, ויצא מיד לדרך - להציל את בנו ומשפחתו. בהתקרבם לקיבוץ נחל עוז, השאיר את אשתו עם רכבם, וחבר ללוחם אחר שהיה במקום עם ג'יפ. כעבור דקות ספורות הם נתקלו במחבלים. לאחר חיסולם, וחילוץ שני פצועים למקום שבו היתה אשתו [שלקחה אותם בינתיים לבית חולים סמוך] - שב האלוף תיבון לשטח, והצטרף לכוחות שערכו סריקות בקיבוץ, עד הסוף הטוב - הגעתם לממ"ד שבו שהו בנו ומשפחתו, וחילוץם משם בשלום למקום מבטחים.

מעשה נועז זה מעורר שאלה הלכתית - האם היוצא להציל את חיי בנו ובאמצע הדרך רואה **אחרים** הנמצאים בסכנת חיים וזקוקים להצלה, רשאי להמשיך בדרכו להצלת בנו, ולשם כך לא להתעכב להציל אחרים. או שמחובתו להציל את הראשון הנמצא בדרכו.

בעצם זו שאלה עקרונית: האם **בהצלת נפשות** יש קדימות לבנו, או לקרובי משפחה על פני אחרים.

א. במשנה במסכת הוריות (פ"ג משנה ז-ח) נשנו סדרי הקדימויות 'להחיות' ולפדין שבויים: "האיש קודם לאשה **להחיות** ולהשיב אבדה. והאשה קודמת לאיש **לכסותו** ולהוציאה מבית השבי". ובמשנה הסמוכה (שם) נאמר: "כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר. אימתי, בזמן שכולם שווים. אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ". דינים אלו נפסקו בשו"ע (יו"ד סי' רב סע' ח-ט). והנה במשניות אלו **לא נזכר כלל** שיש קדימות כלשהי **לבני משפחה** על פני אחרים.

לעומת זאת, **בהלכות צדקה יש קדימויות לבני משפחתו וקרוביו**, כפי שנפסק בשלחן ערוך (יו"ד סי' רנא סע' ג) "הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם". וכן מבואר בדברי הרמ"א שכתב שם: "ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו ואחר כך יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בניו. ואחר כך בניו, והם קודמים לאחיו, והם קודמים לשאר קרובים, והקרובים קודמים לשכניו, ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת. והוא הדין אם היו **שבויים וצריך לפדותם**". ומבואר בדברי הרמ"א, כי כאשר אוספים כסף לצורך פדיון שבויים, חובה לשלם קודם עבור פדיון קרובי המשפחה.

ומעתה יש לברר מה הדין **בהצלת נפשות** האם יש קדימות לקרובי משפחה. והנה במשנה במסכת בבא מציעא (פ"ב מ"א) נאמר: "היה אביו ורבו בבית השבי, פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו. ואם היה אביו חכם, פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו". הרב רפאל סויד (קובץ האוצר, גיליון פו עמ' רא) הביא מכאן ראיה לנדון דידן: "העובדה שהוא אביו אין בה כדי להעדיפו על רבו, וקל וחומר באב שמציל את בנו".

יחוס או קרובה משפחתית - מה עדיף

ב. בספר תורת ההצלה (סימן יב) כתב: "נמצא שלפנינו שתי רשימות שונות של סדרי עדיפות להצלה ששתיהן נפסקו להלכה בשו"ע וברמ"א - האחת קדימות הקרובים בהלכות צדקה, והשניה להעדיף את

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

היחוס [המשנה בהוריות], ולכאורה אין לדעת מי מהן עדיפה. אלא שכתב הפתחי תשובה (יו"ד סי' רנא סע' ג) וזה לשונו, עיין בתשובת שמש צדקה (יו"ד סימן יט) שכתב דעניי עירו אפילו הם עמי הארץ קודמים לעניי עיר אחרת שהם תלמידי חכמים. והא דאיתא לקמן (סע' ט) דכל הקודם בחכמה קודם לחברו, היינו **דווקא אם שניהם מעיר אחת**. ולפי דבריו כל שכן שעניי עירו קודמים לכל הסדר המבואר בסעיף ט' המוזכר, דהיינו כהן ללוי לוי לישראל, שהרי תלמיד חכם עדיף עליהם, ואע"פ כן נדחה מפני עניי עירו. נמצא לפי זה **שסדר הקדימויות של קרובי המשפחה עד לעניי עירו עדיף על סדר הקדימות של כהן לוי לישראל**. ולא נאמר שיש להקדים כהן ללוי ולישראל אלא רק כאשר **שניהם שווים** - שהם מעירו או ששניהם לא מעירו, אבל לעולם אין להתחשב בייחוסם כדי להקדים לפני עניי עירו וכל שכן בני משפחתו". מפורש איפוא בדברי השמש צדקה, כי גם **בהצלת נפשות** עדיפה קירבת משפחה על קדימות בסדר היחוס [כהן לוי לישראל]. אמנם זה עדיין תמוה, מדוע במשנה בהוריות **לא נזכר כלל** שיש קדימות כלשהי **לבני משפחה** על פני אחרים, וצ"ע.

מאידך גיסא, רבי איסר יהודה אונטרמן, דן בשאלה זו בספרו שבט מיהודה (שער א פרק יז) וכתב: "מצאתי כי בשו"ת חכם צבי (סימן ע) דן בזה ותמצית המסקנא בדבריו היא כך, כי הנותן **צדקה משלו** ודאי צריך **להקדים לפי הקורבה**, ואחר כך שכניו ועניי עירו, ולא לפי חשיבות. אבל הנותן **מכיס של צדקה** עליו להקדים לפי החשיבות בלבד, רק לאביו יש תמיד זכות הקדימה, ובדאי גם לאמו הדין כן. וכן לרבו אעפ"י שיש גדול ממנו. והדבר מסתבר מאד, כי מכיון שהוא חייב בכבודם מהתורה, צריך להקדימם לאחרים, אפילו כשהוא נותן מכיס של צדקה. כל זה נראה לומר **בצדקה** וגם **בפדיון שבויים כשאין סכנת נפשות** בשעה זו. אבל **בסכנה ממש** מוכח מהגמרא כי תמיד יש דין **קדימה לפי חשיבות** ולא לפי קורבה, חוץ מאביו ואמו ורבו, כמו שהזכרנו. וזה מה שאמרו במשנה דהוריות **להחיות**. וטעמו של דבר הוא, כי רק במקום שאפשר לומר כי יתר הנצרכים יפנו לאנשים אחרים לעזור להם או לפדותם, אז שורת הדין נותנת כי עליו להקדים לקרוביו ולשכניו ולעניי עירו. אבל **בסכנת נפש**, שאין שהות לפנות לאיש אחר, ומוטל עליו להציל בלי דחייה אז בטלה הקדימה של קורבת משפחה ומחוייב להציל לפי החשיבות". ומבואר כי לדעת החכם צבי יש לחלק בין הלכות **צדקה** לדיני **הצלה**, ורק בהלכות צדקה הקרובים קודמים, אולם **בהצלת נפשות** סדרי הקדימויות נקבעים לפי **היחוס**, כדברי המשנה בהוריות.

בהמשך דבריו כתב השבט מיהודה: "לענ"ד אפשר ליישב דברי השמש צדקה בפשיטות, כי באמת אין כל סתירה בין שני העניינים, והכל תלוי באיזה דרגה של קדימה עלינו להתחשב **כשנותן צדקה מכיסו** הסדר הוא כאמור: **קרובים**, שכנים ועניי עירך, והם קודמים גם לתלמידי חכמים לדברי השמש צדקה. אבל **כשנותן מכיס של צדקה** [של הציבור] הדרגה היא לפי **החשיבות**, ואז תלמיד חכם קודם לעם הארץ".

האם סדרי הקדימויות במשנה במסכת הוריות נאמרו על דיני הצלת נפשות

ג. ונראה כי לסדר הקדימויות במשנה במסכת הוריות אין עדיפות על סדר הקדימויות של קרובי משפחה, בהקדם דברי רבותינו הראשונים שנחלקו בפירוש דברי המשנה שהאיש קודם לאשה **'להחיות'** - האם הכוונה למצב שבו יש סכנת חיים, והשאלה היא את מי צריך **להציל** קודם. או שהכוונה למצב של דוחק ועניות, והשאלה היא את מי צריך **להאכיל ולפרנס** קודם. לדעת התוספות (נזיר מז, ב ד"ה והתניא) דברי המשנה נאמרו לענין **קדימויות בהצלת נפשות** כאשר יש צורך 'לפקח את הגל' - ובזה **האיש קודם**, וכדבריהם מתבאר בדברי הבית יוסף (יו"ד סי' רנא סע' ח) שכתב: "והא דתנן בסוף הוריות, האיש קודם לאשה **להחיות** ולהשיב אבדה, והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי. צריך לומר דלהחיות היינו **להצילם** אם הם טובעים בנהר וכיוצא".

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

אולם בדברי הרשב"א (הובא בשיטה מקובצת, כתובות סז, א) מבואר כי במשנה בהוריות כלל לא מדובר על **הצלת חיים**, אלא על **פרנסה**, ו"להחיות" פירושו במזונות. ולפי שיטתו, אין כל מקור לכך שבהצלת נפשות האיש קודם לאשה. וכן נקט המאירי בחידושו על מסכת הוריות (יב, ב).

להלכה, סדרי הקדימויות שנשנו במסכת הוריות, לענין **צדקה ופדיון שבויים**, הובאו בדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"ח הלכה טו-יח) ובשלחן ערוך בהלכות צדקה (יו"ד סימן רנא סע' ח). לעומת זאת, דברי המשנה "האיש קודם לאשה להחיות" לענין **הצלת נפשות** שהוזכרו בבית יוסף הנ"ל, אך לא הובאו להלכה בדברי הרמב"ם ובשלחן ערוך. לעומתם, הרמ"א (יו"ד סי' רנב סע' ח) כתב בהמשך למה שכתב השלחן ערוך: "פודים האשה קודם האיש, ואם רגילים במשכב זכור, פודים האיש קודם", וזה לשונו: "ואם שניהם רוצים לטבוע בנהר, **הצלת האיש קודם**". ומפשטות דבריו נראה כי פסק להלכה את דברי הבית יוסף ללמוד מהמשנה בהוריות "האיש קודם לאשה להחיות", סדרי קדימות בדיני **הצלת נפשות**. וכן כתב הט"ז (ס"ק ו) "פירוש, שאיש ואשה הם בסכנת טביעה בנהר. ונלמד ממשנה סוף הוריות האיש קודם לאשה להחיותו, ממילא לכל סכנה של מיתה. ונראה לי הטעם, שאיש חייב טפי במצוות", וכן מבואר בדברי הש"ך שם (ס"ק ז).

סדרי הקדימויות במשנה במסכת הוריות - מנהג העולם וההוראה למעשה

ד. כאמור לעיל, הרמב"ם ומרן השלחן ערוך לא פסקו להלכה את ההלכה שבהצלת נפשות יש להקדים את האיש לאשה, לעומת הרמ"א שפסק כן להלכה.

בהוראה למעשה בזה, כתב החזון איש (חושן משפט, ליקוטים סימן כ, מסכת בבא מציעא דף סב, א) כי יש לקבוע את דברי המשנה להלכה: "ונראה דאם יש לאחד מים ולפניו שני צמאים, נראה דחייב ליתן לאחד כיון דבשביל חייך קודמין אמרה תורה דחיי עולם שלו קודם לחיי שעה של שנים, גם הנותן צריך להשתדל טפי בהצלת חיי עולם. ואם אחד מהם קודם לחברו, כגון כהן ואינך דתנן בהוריות, הקודם זוכה. ואם שניהם שווים, נותן למי שירצה". וכן נקט הרב אונטרמן, הרב הראשי לישראל (שבט מיהודה, שער ראשון עמ' סט) "כשאין סממני הרפואה מספיקים, ויש כאן חשש סכנה וצריכים לבחור לחלקם על פי זכות קדימה, יקדים לפי חשיבותם העצמית כמפורש במשנה דהוריות, ולא יתחשבו בקרבת משפחה או בידידות".

וכן פסק בשו"ת שבט הלוי (חלק י סימן קסז אות א) בדיני קדימה בהצלת נפשות, הקדמת איש לאשה, "אם הנדון כך שאיש ואשה לפניו ואי אפשר להציל אלא אחד, כולם מודים למה שכתבו התוספות בנזיר והבית יוסף והש"ך [אות ג] דהאיש קודם לאשה, דכיון דעל כרחנו עלינו להכריע, זאת הכרעת **דעת תורה** וכו' מכוח קדימת מעלת הניצל" - דהיינו הסדר המפורש במשנה במסכת הוריות.

אולם בספר נשמת אברהם (יו"ד סימן רנא ס"ק א) כתב: "שני חולים שבאו בבת אחת לרופא ושניהם שווים בחומרת מחלתם ומצבם, לכאורה על הרופא לטפל בהם לפי סדר העדיפויות המובא במשנה בסוף הוריות. אך **דומני שאין נוהגים כן**". ובטעם "מנהג העולם" שאינם מקפידים על סדרי הקדימויות שנקבעו במשניות במסכת הוריות, כתב: "לענין תלמיד חכם קודם לעם הארץ, אולי אפשר להסביר את מנהג העולם לפי הגמרא (בבא בתרא י, ב) ובתוספות (שם ד"ה עליונים) **שאינו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד השני**. וכבר כתבו הפוסקים דאין לנו דין ת"ח בזמן הזה. אך באדם שמפורסם כת"ח או צדיק, ודאי צריכים להקדימו לכל דבר. וכן לענין קדימת איש לאשה, עיין במעשה דאבא חלקיה (תענית כג, א) וכן במעשה דמר עוקבא (כתובות סז, ב), ששוב **אין תמיד יודעים למי זכויות גדולות יותר**, ולכן **אין המנהג היום להקדים איש לאשה בכל דבר**. ושמחתי כשראיתי באגרות משה (חו"מ ח"ב סימן עד אות א) שכתב, ואף ענין קדימה ליכא אלא במה שתנן במתני' דסוף הוריות, ואף באלו **קשה לעשות מעשה בלא עיון גדול**. וכן כתב הגרש"ז אויערבך (מנחת

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

שלמה תנינא סימן פו אות א), עיין בסוף מסכת הוריות במשנה ובגמרא סדר של עדיפות בענין הצלה משבי וכן לענין צדקה וכדומה, אך **חושבני שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי זה**.

ידידי רבי צבי שכטר, מראשי ישיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יורק (פסקי קורונה, עמ' 35) הטעים את דבריהם: "ומסתמא היינו טעמא, שגברים מקיימים יותר מצוות מאשר הנשים, שפטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא, ובזמננו יש הרבה נשים שעוסקות בתורה ובמצוות יותר מאשר הגברים". וגם בתשובתו של הציץ אליעזר (חלק יח סימן א) מבואר טעם זה, כסיבה להשמטת הלכה זו מדברי הרמב"ם, הטור והשלחן ערוך "דהנה הרמב"ם פירש (פירוש המשניות, הוריות שם) הטעם לזה דאיש קודם לאשה, מפני שאיש חייב בכל המצוות לכן הוא מקודש ממנה. ואם כן לפי טעמו זה של הרמב"ם, יוצא שדין זה אין לו חלות אלא רק אם המדובר באיש המקיים כל המצוות כפי שמצווה, אבל אחרת לא. ובמקרה שאשה כן מקיימת המצוות המוטלות עליה, והאיש לא, אזי מתהפך הדין והאשה קודמת. ועל כן יתכן דמשום כך לא הזכירו הרמב"ם והטור והשו"ע דין זה של האיש קודם לאשה להחיות, מכיון **שזה לא מוגדר כדבר הקבוע**, אלא הדבר **תלוי לפי מידת הקיום של המצוות שהאיש והאשה מקיימים**, ולפי הנתונים והשיקולים שיהא בזה למצילים באותה שעה". ומתוך כך מסקנתו למעשה היא: "ולכן מצאו לנכון לא לקבוע בזה מסמרות נטועים **והשאירו את הדבר להכרעת המתעסקים**".

כיוצא בזה הכריע בשו"ת להורות נתן (חלק יב יו"ד סימן פ) במענה לשאלת חברי הצלה, האם יש להקדים איש לאשה בהצלת חיים לאור דברי המשנה בהוריות - שאין לו קדימות, על פי המבואר בדבריו בטעם השמטת הרמב"ם והשו"ע לדין זה, משום שלשיטתם "להחיות" האמור במשנה פירושו אוכל ופרנסה ולא הצלת חיים.

ומכאן ניתן לומר כי סדר הקדימויות המבואר במסכת הוריות, אין בו כדי להכריע **להלכה** יותר מהסדר המבואר בהלכות צדקה, להעדיף **קרובים** על פני אחרים.

• • •

קדימות בהצלה לפי 'סדר הנחלות'

ה. רבי יעקב עמדין, בספרו מגדל עוז (אבן בוחן, פינה א ס"ק צו-צז) כתב כללי קדימויות בהצלת נפשות, ולאחר שהעתיק את סדרי הקדימויות המפורשות במסכת הוריות, כתב: "בן אצל אב אין לו מעלה על תלמיד חכם, אם אינו גדול כמותו, אבל הוא קודם לאח ובן הבן בשווים, כן נראה לי **שכל הקודם בנחלה קודם להצלה וכל הקרוב קרוב קודם** בשניהם שווים, הכל כמו לענין צדקה ופדיון שבויים". ומבואר בדבריו, כי מלבד הקדימויות מחמת **מעלה רוחנית** [ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, רבו קודם לאביו], והקדימה מחמת **היחוס** [כהן ללוי ולוי לישראל] יש **בהצלת נפשות** קדימות מחמת **קירבה משפחתית**, לפי הכלל "כל הקודם בנחלה קודם להצלה וכל הקרוב קרוב קודם".

ידידי רבי שלמה דיכובסקי, חבר בית הדין הגדול, כתב על דברים אלו בספרו לב שומע לשלמה (ח"ב סימן לט) "המקור שעליו התבסס רבי יעקב עמדין הוא המשנה בהוריות, שמדגישה את הקדימה מחמת המעלה הרוחנית ומחמת היחוס. ביחס לעיקרון האחרון, קדימה מחמת קרובה משפחתית, למד זאת מדיני **צדקה**, שבהם נאמר (שו"ע יו"ד סי' רנא סע' ג; לעיל **אות א**) הקרוב קרוב קודם". מבואר איפוא, כי לדעת רבי יעקב עמדין, יש ללמוד מדיני **צדקה** להלכות **הצלת נפשות** - כי יש עדיפות להצלת קרובי משפחה, וסדר הקדימויות נקבע לפי הלכות "**נחלות**".

אולם אם המקור לחידושו של רבי יעקב עמדין הוא מהלכות צדקה, יש לתמוה שכן בהלכות **צדקה** נתפרש בשלחן ערוך והרמ"א [**אות א**] כי **אביו קודם לבנו**, ואילו בסדר **הנחלות** נפסק בשלחן ערוך (חו"מ סי' רעו סע' א) "מי שמת, בנו יורשו, לא נמצא בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל. לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו. לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל. לא נמצא לה זרע, תחזור הירושה לאביו של מת". ומפורש כי **הבן קודם לאביו**, וצ"ע.

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

ויותר נראה כי המקור לדברי רבי יעקב עמדין הוא בדברי הרמ"א [אות א] כי כאשר אוספים כסף לצורך פדיון שבויים, חובה לשלם קודם עבור פדיון קרובי המשפחה, וצ"ע.

הקדמת פרנסת בניו - מדיני חיוב מזונות והלכות צדקה

ו. הרמב"ם (אישות פ"ב הי"ד) כתב: "כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים, מכאן ואילך מאכיל עד שיגדלו **כתקנת חכמים**". וכן נפסק בשלחן ערוך (אבן העזר סי' עא סע' א) "**חייב** אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם. ומשם ואילך, זנן **כתקנת חכמים** עד שיגדלו. ואם לא רצה, גוערים בו ומכלימים אותו ופוצרים [מפצירים] בו. ואם לא רצה, מכריזים עליו בציבור ואומרים פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן אפרוחיו, ואין כופים אותו לזונם. במה דברים אמורים, בשאינו אמוד, אבל אם היה אמוד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, מוציאים ממנו בעל כורחו משום **צדקה**, וזנים אותם עד שיגדלו". ומבואר כי עד גיל שש, יש **חיוב מעיקר הדין** לזון את בניו. ומגיל שש ועד שהם גדולים, החיוב **מתקנת חכמים** [בחומש תורה תמימה (פרשת בהר פרק כה אות ריד) מבואר כי מדרשת התורת כהנים "ויצא הוא ובניו עמו, מלמד שרבו חייב במזונות בניו" - יש "סמך נכון בתורה", לחיוב במזונות הבנים עד גיל שש: "כי אחרי שהאדון חייב במזונות בניו של עבדו עד שיוצא לחירות, וסתם מכירת עבד לזמן שש שנים, אם כן על כרחך דהאב מחויב במזונות בניו עד שש שנים, דהא האדון במקום האב קאי לענין מזונות האשה והבנים, ואי לאו שהיה האב מחויב בזה לא היה האדון מחויב]. ובגדרה של תקנת החכמים כתב בשו"ת צ"ץ אליעזר (ח"ז סימן לח) שהיא "מתורת חיוב ומתורת צדקה מיוחדת", כפי שנראה מדברי השלחן ערוך.

אמנם בעיקר חיוב מזונות בניו נחלקו רבותינו הראשונים - האם הוא נובע מחמת החיוב במזונות אמם, או שזהו חיוב בפני עצמו. הרמב"ם כתב "כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים". ומבואר כי החיוב במזונות הבנים נובע מהחיוב במזונות אמם. וכיוצא בזה כתב הר"ן (כתובות דף כח, ב בדפי הרי"ף) "דכי אמרינן דזן אותם קטני קטנים, דוקא בשאמן קיימת ומדין מזונות אמן [נגעון] בה, שכיון שהן נגררים אחריה, אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם. אבל בשאין אמם קיימת אינו חייב במזונותיהם". אולם הדרכי משה (אבן העזר סי' עא) כתב: "מדברי הרא"ש והריב"ש שהביא מרן הבית יוסף (שם) מוכח דפליגי עליה דהר"ן, וסבירא להו דמזונות בניו לאו מדין מזונות אמם נגעו בה". מחלוקת זו הובאה בקצרה בדברי החלקת מחוקק (שם ס"ק א) "עיין בר"ן שכתב שמדין מזונות אמן נגעו בהם, היה משמע קצת שצריך לזון אותם במזונות שנותן לאמם. אבל להרא"ש, משמע קצת שאין הבן נגרר אחר אמו". בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמג) כתב נפקא מינא במחלוקתם, האם חייב לזון את בנו הנולד מפניו: "דהמשנה למלך הוכיח מהרא"ש בתשובה והריב"ש דמחייבי לזון גם בנו מהפניו דפליגי גם אטעם הר"ן וסברי דמזונות בניו לאו מדין מזונות אמם נגעו בה". כלומר, אם יסוד החיוב מחמת מזונות אמם, אין סיבה לחייב במזונות מן הפניו. מה שאין כן אם זהו חיוב בפני עצמו, יש לומר שהוא גם בפניו.

על פי שיטת הרמב"ם והר"ן שחיוב מזונות בניו נובע מחמת החיוב במזונות אמם, חידש האגרות משה בהמשך דבריו: "לכן נראה לענ"ד ברור שהיכא שהאם דרה יחד עם בניה אף שהם יותר משש ברצון האב ואף שהם גדולים, כל זמן שאין הדרך שבנים כאלו ילכו להרוויח לפרנס עצמם, שיתחייב האב לזון גם אותם מדין מזונות אשתו וכו', ואינו יכול לומר שתהיה אכזרית ולא תתן להם מזונות. ולכן ברוב בני אדם בזמן הזה ובפרט במדינתנו [ארה"ב] שדרים כולם יחד, חייב האב במזונות בניו ובנותיו אף הגדולים מצד חיוב מזונות שלה עד שיהיו כפי הדרך שהולכים להרוויח".

אולם בשו"ת שו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן קלג) כתב על דבריו: "ומה אעשה שדבריו אינם נראים כלל לעקור הלכות קבועות ופשטות בשו"ע אבן העזר (סי' עא) דפרנסת הבנים יותר משש רק מגדר צדקה. ומשמע להדיא מכל הפוסקים דגם בזמן הזה הדין כן, אלא דכופין על זה מדין צדקה עכ"פ. ואם יאמר

מי קודם להצלה - בנו או מי שעומד מולו

בעל אגרות משה דכל זה דווקא כשאין הבנים אצל אמן או כשהם מפרנסים עצמם, סתימת הפוסקים כמפורש דאינו כן יעויין שם היטב באבן העזר".

לאור המבואר שהחייב **במזונות בניו** לאחר גיל שש הוא **מהלכות צדקה**, יתכן לומר כי החייב **להציל את בנו** נובע מחיובי **המזונות ודיני הצדקה** שמחוייב האב לבנו, וצ"ע. אמנם למעשה עדיין צ"ע למה לא כתוב במשנה, כי במשנה מדובר על דיני הצלה, ובזה באמת אין קדימות לבן.

• • •

לסיום יש להוסיף, כי כבר נתבאר **בספרנו** בהרחבה בסימן ב, **שלמלחמה יש "כללי הלכה" שונים**, כדברי הנצי"ב בספרו מרומי שדה (עירובין מה, א) **"שאני מלחמה**, דאין בו איסור סכנת נפשות כלל". וכמו שכתב הגרי"ז מבריסק (פרשת בשלח ד"ה זבולון) "זה שאין משגיחים במלחמה על סכנת נפשות זהו **מדיני מלחמה**. דהרי יוצאים גם למלחמת הרשות, אף שאין שם מצוה כלל, אבל המצוה היא ככל מצוות התורה שנדחות מפני סכנת נפשות". לפיכך יתכן, כי שיקולים הנובעים מצרכי מלחמה, כגון **שיקולי מוראל ורגשות נפשיים** [עליהם הרחבנו את היריעה בשיעור אחר] - יכולים להטות את הכף להעדיף הצלת קרובי משפחה על פני אחרים, וצ"ע.